

A GAZDASÁGI RENDSZER NYÍLT KÉRDÉSEI ÖNIGAZGATÁSÚ TÁRSADALMUNKBAN

A Crna Gora-i Tudományos és Művészeti Akadémia öniszervezési rendszerünk harminc évét nemzetközi tudományos értekezlettel jelölte meg Herceg Noviban, szeptember 17. és 19. között. A fiatalabb akadémiaiak közé tartozó Akadémia Társadalomtudományi Osztálya immár másodízben (első nemzetközi társadalomtudományi tárgyú értekezletét négy évvel ezelőtt szervezte meg) példát mutatott Jugoszlávia többi akadémiainak, hogy hogyan kell és lehet a társadalomtudományok fejlesztési igényének eleget tenni, s hogyan járulhat hozzá többek között a közgazdaságtudomány, a szociológia és más tudományág társadalmunk időszerű kérdéseinek tudományosan megalapozott megoldásához.

A Crna Gora-i Akadémia előkészítő bizottsága dr. Branislav Šoškicić akadémikus elnökletével jó munkát végzett. A Herceg Novi tudományos értekezletek központjában különben is kedvezőek az értekezleti munka számára az általános feltételek. De az előkészítő bizottság képes volt biztosítani az értekezlet nemzetközi jellegét (a külföldiek meghosszabbított tartózkodási programját) és azt is, hogy hazánk minden köztársasága és tartománya kellőképpen képviselve legyen társadalomtudósai-val. Így a 130 bejelentett beszámoló közül 87 beszámoló összefoglalóját az értekezlet megkezdése előtt kézbesítették, ezenfelül tíz-egynéhány beszámolót teljes egészében kézhez kapták a résztvevők. A bejelentett résztvevők nagy többsége meg is jelent és részt vett az értekezlet munkájában.

Az előkészítő bizottság elnökének, dr. Branislav Šoškicićnak bevezető beszámolója és a megnyitó felszólalóinak hangvétele is hozzájárult a fesztelen, tabutémát nem ismerő véleményezéshez és vitához. Dr. Šoškicić professzor nem élt a megnyitó adta lehetőségekkel, hogy ünnepélyes modorban általánosságokat mondjon, hanem szabadon és nyíltan nyilvánította véleményét, amelyek közül egyesek vitathatók ugyan, de mindenképpen szabatosan megfogalmazott álláspontok voltak.

Dr. Branko Pavičević, a Crna Gora-i Tudományos és Művészeti Aka-

démia elnöke felszólalásában megindokolva az Akadémia elhatározását, hogy egy ilyen nemzetközi értekezlettel jelöli meg a jugoszláv társadalom forradalmi, háború utáni átalakulásának jelentős évfordulóját, többek között leszögezte: „Az öngazgatás mint elmélet és gyakorlat abba a szakaszába jutott, amelyben a tudomány a maga módszerével elemezni kénytelen az eddig elért eredményeket minden vonatkozásukban, elemezni mind anyagi, mind szellemi téren elért megvalósulásait. Ezen az alapon, a tudományos közelítés harmincéves sokrétű és gazdag tapasztalatainkat általánosítani kell, s ezzel kiegészíteni az elmélet és a gyakorlat terén szerzett megismeréseket világviszonylatban.”

Veljko Milatović, a Crna Gora-i SZK Elnökségének elnöke felszólalásában abból indult ki, hogy az új szocialista társadalom kiépítésének kezdetén tudatában voltunk Jugoszláviában annak, hogy szocializmus építésünk, amely mentes lesz a kizsákmányolás és az elidegenülés minden formájától, szorosan összefügg az olyan mechanizmusok meghaladásával, amelyeket a munkásosztály maga létesített a társadalom szocialista átalakítása céljából, vagy amelyeket egyszerűen örökölt és átvett az előbbi társadalmi-gazdasági rendszerből. Hangsúlyozta, hogy ez a merész forradalmi vállalkozás, amely az öngazgatású szocializmusban jutott kifejezésre és amely alapvetően a marxizmus eszmei alaptételeiben gyökerezik, társadalmunk szocialista átalakulásának új életető erőt adott és realisabbá tette az osztály nélküli társadalomra vonatkozó elképzeléseinket. Egyben ez az irányvétel az embert, a polgárt, a termelőt a pozitív társadalmi törekvések központjába helyezte. Megállapította: „Az öngazgatás Jugoszláviában elméletileg és gyakorlatilag is alkotmányos rendszerré vált és alapvetően meghatározó társadalmi viszonyná alakult, ami kifejezésre juttatja a termelő jogát, hogy közvetlenül határozzon a társadalom szervezésének, a munka és a társadalmi termék megvalósításának minden kérdésében. A társadalomtudományok jelenlegi időszerű feladata, hogy hallassák szavukat ezekről a tapasztalatokról. Az a mi elvárásunk.” Veljko Milatović kitért még jelenlegi nehézségeinkre, amelyek részben a világgazdaság általános nehézségeiből, részben pedig a saját fogyatékoságainkból adódnak. Arra kell törekednünk — mondotta —, hogy „a társult munka szervezete megkapja az őt megillető helyet a társadalmi újratermelés egész folyamatában. Ennek érdekében a társadalom anyagi termelésének fejlesztését meg kell szabadítani az idejét múlt gondolkodási és viselkedési módoktól. Ehhez pedig szorosan kapcsolódik még az az igény, hogy a társadalmi fogyasztást összehangoljuk a létrehozott jövedelemmel”.

A gazdasági rendszerünknek szentelt tudományos értekezlet alaptémáját a következő három részre bontotta: 1. Az öngazgatású gazdasági rendszer elméleti alapjai és fejlődése; 2. Az öngazgatású gazdasági rendszer és a gazdasági fejlődés, és 3. Az öngazgatású gazdasági rendszer és a gazdaságpolitika problémái.

Vitaindító beszámolójának Branislav Šoškić akadémikus Az öngaz-

gatású gazdasági rendszer történelmi sajátosságai és problémái címet adta, melynek bevezetője öngazgatású gazdasági rendszerünk jellemzésével és főbb fejlődési szakaszaival foglalkozott. Gazdasági rendszerünk jellemzését a következő megállapításokkal zárja: „... Véleményünk szerint a szocialista öngazgatású gazdaságnak — amennyiben öngazgatású akar maradni — szükségszerűen a gazdasági törvényszerűségek hatása alapján kell működnie. Az ilyen gazdaságnak piac-irányzatúnak kell lennie. Ez a körülmény nem jelenti, hogy sikeres működése tevéleges gazdaságpolitika nélkül megvalósulhat, különösen az olyan területeken nem mint: a gazdasági tevékenység (gazdasági növekedés), a foglalkoztatottság és az árak szilárdsága (illetve infláció), az elosztás és a külfölddel való gazdasági kapcsolatok. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy az öngazgatású gazdaság számára a tervezés felesleges. Ellenkezőleg. Ebbe az öngazgatású tervezésbe a legközvetlenebb módon kapcsolódnak be a gazdasági szervezetek a saját fejlesztési irányvételükkel és érdekeikkel. Ezek az érdekek pedig magukba foglalják az országos méretű prioritásokat is...”

A beszámoló síkraszáll a nem kizsákmányoló magántulajdonon alapuló termelés és szolgáltatás kiterjedtebb fejlesztéséért, amely révén a foglalkoztatottságot, a saját kockázatra alapuló nagyobb munkatermelékenységet és a konkurrenciát kialakulását látja biztosítottnak. Ezt az irányzatot állandósított és hosszú lejáratú gazdaságpolitikai eltökéltségünk szükséges jellegzetességének tartja.

A 15 év előtti gazdasági-társadalmi reform eredményeit és fogyatékoságait tárgyalva megállapítja, hogy az alapjában helyes irányvételű volt, de „szem elől tévesztette, hogy a piaci mechanizmus magára hagyatva képtelen minden esetben biztosítani a gazdasági tevékenység és a foglalkoztatottság magas szintjét, és ezenkívül még az árak szilárdságát, vagyis az inflációmentességet. Ezért is nélkülözhetetlen a *tevéleges gazdaságpolitika*... A reform általános elgondolásainak elégtelensége abban volt, hogy a piac mindenhatósága és önmagában vert elegendősége hatotta át, figyelmen kívül hagyta viszont, hogy a ciklikusságot és inflációt megelőző intézkedésekre, valamint a megfelelő öngazgatású tervezésre szükség van mint kollektívakra”.

A mostani helyzetet jellemezve — tekintettel arra, hogy az állami szervek beavatkozása igen mélyreható — dr. Šoškic a gazdasági rendszer további alakítása lehetséges irányainak tárgyalását megelőzve előrebocsátja: „Gazdaságunkban gyökeres változtatásokra van szükség. Nem az öngazgatású gazdasági rendszer alapjaira vonatkozóan, hanem ezeknek az alapoknak elméleti és gyakorlati újraélesztését tekintve, azáltal, hogy a társult munka szervezeteinek pozíciója erősödjön, az állami igazgatás csökkenjen, és hogy minél teljesebben kifejezésre jusson a tárgyi-lagos gazdasági törvényszerűségek hatása, a piaci mechanizmus és az egészséges versengés.”

A versengést, az egészséges konkurrenciát a vitaindító különösen az

árak kialakítása terén tartja lényegesnek. Ez a kérdés különben az egész értekezlet egyik fő témája lett.

Beszámolójában Branislav Šoškić akadémikus sorra vette gazdasági rendszerünk fontosabb elemeit: a pénzkibocsátási és hitelezési politikát, a védővámokat, a forgalmi adót, az amortizáció alakulását, a bővített újratermelést, különös tekintettel az úgynevezett negatív kamatlábra és a felhalmozásra, a nagyobb foglalkoztatottság kérdését. Elemzéseiben kimutatja az elért eredményeket, de világosan megfogalmazta azt is, hogy miben nem jutottunk megfelelő megoldáshoz, s milyen irányban lehetne véleménye szerint a megfelelő megoldásokat keresni. Részletelesen foglalkozik az elosztási politikával, s helyteleníti a mostani gyakorlatot, amelyben szerinte indokolatlanul túl van hangsúlyozva az eredményesség. Ehelyett az ún. feltételes munkás bevezetését tartja megfelelőnek, s ezáltal nemcsak az eredményesség, hanem a munka mennyisége és a végzett munka minősége is lényegesen jelen lenne a személyi jövedelem kialakításában.

Külön elemezte a takarékoság elégtelenségének következményeit és a lakosság fogyasztásának szerkezeti torzulásait, a fogyasztás nem megfelelő serkentését, például a személygépkocsik iránt, ami azután a megnövekedett kőolajfogyasztással tovább rontja az amúgyis kedvezőtlen külkereskedelmi mérleget. A szerkezeti változások szempontjából vizsgálja beszámolójában a lakásépítést és a lakbéreket is. Az egyévi fogyasztás szerkezetének megváltoztatása mellett síkraszáll az általános és közös fogyasztás szerényebb keretek közé való szorításáért.

Maga a háromnapos vita nem ölelte fel a beszámolókból feldolgozott sok kérdést. A vita során leginkább a következő kérdéseket tárgyalták: az árakat, azoknak mint objektívizált mércéknek kialakulási lehetőségét; a jövedelem-kialakítás gazdasági rendszerünknek megfelelő módozatát, öngazgatási rendszerünk bővített újratermelési mechanizmusát, az ország agrárviszonyait és a mezőgazdaság ágazati fejlődését.

Michael Kaser professzor az Oxfordi Egyetemről a Balkán félsziget három államában, Albániában, Bulgáriában és Romániában jelentkező öngazgatással foglalkozott. Az amsterdami egyetem professzora H. W. de Jong a nyugat-európai államokban kialakult öngazgatási formákat elemezte. A Közös Piac államaiban kialakult helyzetet a munkásellenőrzés és a munkások participációjának típusa szerint ítéli meg. Az eddigi tapasztalatok szerint az utóbbinak van távlata, mármint a munkások participációjának, s ezt nem csak a tőkés rendszer alapvető érdekeivel indokolta. Noha országonként ennek a participációnak is többféle válfaja van, ő háromfélet különböztet meg: azt, amely Nyugat-Németországban és Hollandiában valósult meg, az olaszországi rendszert és az angliai chop-stuard rendszert. A jugoszláviai helyzetet és a brit tapasztalatokat hasonlította össze Fred W. Singleton professzor Bredfordból, elsősorban az angol munkásmozgalom törekvései szempontjából, amelynek hosszú múltja van. A legutóbbi törekvések az 1974

—79-es laborista kormányt kényszerítették, hogy kormánybizottságot alakítson a munkások beleszólási jogának biztosítására a vállalati vezetésben, ami a mostani konzervatív kormány merev elutasításába ütközött. Georg Macesich a Floridai Egyetemről az oligopol vállalatok gazdasági és társadalmi szerepéről értekezett, amely lényegesen érinti a harmadik világ államait. John Itwell és D. Flaerti professzorok közös beszámolójukban rendszerelméleti szempontból tárgyalták az öngazgatású gazdasági rendszert mint decentralizált gazdasági rendszert, ami áttételesen ma már átfogóbban jelentkezik más gazdasági rendszerekben is. Jaroslav Vanek, a Cornelia Egyetem professzora a jugoszláv öngazgatási rendszert a maga optimális igazgatási rendszerére vonatkozó elmélete szemszögéből vizsgálta, amely szerint a jugoszláv típusú öngazgatásnak nagy lehetőségei vannak, míg a tőkés rendszer, amelyben kevés ember nagyszámú sokaságot igazgat, már kimerítette lehetőségeit. J. Meizner az NDK-ból jött és hazája hivatalos álláspontját ismertette a munkásöngazgatás jelenlegi megvalósulási folyamatai alapján, és változta az öngazgatás fejlődési lehetőségeit a Német Demokratikus Köztársaságban. Sorica Sava egyetemi tanárnő a Romániában kialakult gazdasági és pénzügyi öngazgatás elméleti kiindulópontjairól értekezett. A hazai kutatók közül többek között Stojic-Imanovic Edit, Vladimir Rašković, Rehák László, Ljubica Simaković, Branko Đukić, Vera Pilić tárgyaltak hasonló probléma-megközelítéssel.

Az árak kialakulásának kérdését elsőnek Zoran Pjavić, a Belgrádi Egyetem professzora vetette fel, amit már Branislav Šoškic akadémikus bevezető beszámolójában is elemzett. Helyeselte öngazgatású gazdasági rendszerünk alapelvét, hogy az árpolitika hordozói a társultmunkaszervezetek, de hiányolta, hogy a gyakorlatban még három lényeges alany, és a tervezés alapján megítélt sikeres ügyvitel kötelező nyolc mércéje túl sok szubjektív tényezőt von be az árpolitika kialakításába, így elhomályosul a piac és a gazdasági törvényszerűségek hatása. Szükségesnek tartotta, hogy részletesen magyarázza álláspontját a terv, az öngazgatási tervezés fontosságára vonatkozóan. A tervezés fontosságát, ami többek között biztosíthatja a piac, a kínálat és kereslet vak hatásának megfelelő módosításait, hangsúlyozták a vita egész során. Ahogy Eugen Pusic zágrábi akadémikus a záróülésem összegezte, senki sem vetette fel a kérdést, hogy kizárólagosan vagy a piackutatás, vagy a terv (és ezzel az állam) hatása érvényesüljön-e, hanem arra keresték a választ, milyen mérték jusson kifejezésre az egyik és a másik hatása között az árpolitika kialakításában, ami kihat, illetve függvénye az ágazatközi fejlesztésnek, a gazdasági növekedés egészének, a foglalkoztatásnak és más lényeges tényezőknek is.

Feltűnést keltett Spiro Miljovski akadémikus fejtegetése, aki az árpolitika mai hangsúlyozott állami meghatározásának csökkentését szorgalmazta a fejletlen köztársaságok érdekei szempontjából. Ugyanis ma a termékek 70%-a állami ellenőrzés alatt van, vagy többségében azokról

a termékekről, nyersanyagokról és újratemelési anyagokról van szó, amelyet a fejletlen vidékek állítanak elő. Ezért csalóka az a kép, hogy ha az árak határozottabban a piactörvény hatására alakulnának, akkor a fejlettebb vidékeken erőteljesebb értékátömlesztés menne végbe, mert a feldolgozó ipar elsősorban ezeken a vidékeken fejlett és a csereforgalomba magasabb megmunkált áruval képviselik magukat. Az állami beavatkozás csökkentése szerinte a következő előnnyel járna: csökkentené a vállalati vezetők tehetetlenségét és szklerotizmusát, ami manapság igen gyakori. Megváltozna a káderpolitika mércéje, mert most jobbra az a megfelelő vezető, aki szót fogad a feljebbvalójának, viszont az erőteljesebb versengés azt a vezetőt hozná előtérbe, aki rátermetten szervezné a termelést és ügykezelést, s a saját munkaközössége felé fordulva végzi munkáját. Ez esetben a fejlettségben jelentkező szintkülönbségek is más-milyen megvilágításba kerülnének. Kitűnne, hogy a fejletlenek nem is olyan fejletlenek, és a fejlettek sem annyira fejlettek, mint ahogyan a mostani árpolitika és árak alakulása alapján tűnik.

Ivan Maksimović akadémikus indította el a vitát arról, hogy történik és hogyan valorizálhatnánk jobban a társadalmi termelőeszközökkel való gazdálkodást. Az összjövedelem és a tiszta jövedelem szerinti vaio-rizációt helytelenítette. Emlékeztetett, hogy a 60-as évek gazdasági reformjában már szerepelt fejletlen formában az alapeszközökre fizetendő kamat, véleménye szerint ezt kellene újraéleszteni és kifejleszteni mint a gazdálkodás hatékonyságának és a jövedelem kimutatásának mércéjét, nem pedig az összjövedelemből kiindulni egyes munkaszervezetek eredményességének az értékelésekor. Az alapeszközök szerinti kiválasztás a gazdaságfejlesztés általános ütemének is fontos meghatározó eszköze lehetne. Mások szerint az alapeszközök alapján leválasztott kamat nemcsak a társadalmi eszközök használatának árát fejezné ki a termékek árában, hanem differenciálná a munkaszervezeteket az eszközök használatának hatékonysága alapján, ami végső soron a munkatermelékenységüket serkentené, és kifejezné a munkaközösség ellenszolgáltatását a társadalom iránt, azért az előjogért, hogy a társadalom az adott szervezetben társult dolgozók rendelkezésére bocsátott meghatározott alapeszközöket. Felmerült a vitában az is, hogy az alapeszközök alapján leválasztott kamat benne foglalhatik az elosztást szabályozó társadalmi megállapodásokban. Felvetődött az is, hogy a túlzott differenciált ágazatonkénti újratemelési kiválasztási ráta elhomályosítja a gazdasági törvényszerűségeket és a társadalmi megállapodások részvevői között szereplő állami szerveknek túlzott döntőbíráskodási szerepet biztosít.

Általában a jövedelemnek a tárgyilagos gazdasági törvényektől eltérő kimutatása, az állami szervek felé tekintés, a társult munka szervezetein kívüli tényezők hatékony felhasználása a jövedelem növelésére, ahogyan a tanácskozás vitájában ez alkalommal is hangsúlyozták, alapvetően gátolja a munkának és az eszközöknek a jövedelem alapján való társítását, ami öngazgatásunk egyik sarkalatos kérdése.

Sok szó esett öngazgatású gazdaságunk felhalmozókéességéről, a bővített újratermelés módozatairól és gazdasági fejlődésünknek az utóbbi évtizedben történő lelassulásáról. Fejlődésünk szempontjából nagyon lényegesnek tartották a vitázók az általános és közös fogyasztás szigorítását, a bürokratizmus visszaszorítása szempontjából pedig az általános fogyasztás szűkebb keretek közé való szorítását. Különösen sok bírálat hangzott el az öngazgatási érdekközösségek nagyszámú hivatásos személyzetére vonatkozóan. Általában a közszolgálatok (égeszégvédelem, közhivatalok közönség szolgálata) munkavégzését bírálták, ahogyan Branko Horvat ismert belgrádi kutató a rá jellemző képzettséggel kifejtette: lehetetlen a gyárüzemen belül korszerű európai munkatermelékenységet elvárni, amikor közszolgálataink század eleji balkáni hatékonysággal működnek, s amikor a gyári munkás a gyáron kívül léptenyomon abba ütközik, hogy mindenütt csak az idejét fecsérlik.

Hazánk agrárkérdéseiről is sok szó esett, az egyéni termelő helyzetéről és távlatáról. E tekintetben Sigmund Kozlovsky a lengyelországi tapasztalatokat és gyakorlatot (véleménye szerint az agrárpolitikának az utóbbi évtizedekben kifejezésre jutó sikertelensége váltotta ki elsősorban a legutóbbi hazai válságot) párhuzamba állította a magyarországi és a jugoszláv irányvétellel és eredményekkel. Az agrárlakosság népmozgalmi változásait és alakulását is vitatták. Mondanivalójával magára vonta a figyelmet Obren Blagojević akadémikus, aki többek között a mezőgazdaságban elért eddigi eredményeinkből kiindulva, nevezetesen abból, hogy 0,8%-os évi lakosságnövekedés mellett, átlagban 3,5%-os évi termelési növekedést mutat — elemezte Jugoszlávia mezőgazdasági termelését az utóbbi három évtizedben. Munkájában fizikai mutatókkal fejezte ki ezt az évi átlagnövekedést, ahol a számszerű szépítgetés gyakorlatilag kizárt. Megállapította, hogy a mezőgazdaságban tapasztalható mulasztások és nyílt kérdések ellenére is az utóbbi három évtizedben feljavult lakosságunk élelmezése, s a közeljövőben elérhetjük, hogy egyetlen lényeges mezőgazdasági termékből se szoruljunk behozatalra, sőt kivitelre is termeljünk.

A foglalkoztatottság és az infláció kérdései háttérbe szorultak a háromnapos vita során, ahogyan zárószavában Branislav Šoškic sajnálatos megállapította, noha meg kell jegyezni, hogy ez a megállapítás magára a vitára vonatkozik, mert a benyújtott beszámolókat mindkét kérdéssel foglalkoznak, különösen az inflációval.

Az öngazgatású gazdasági rendszerünk kérdéseinek megközelítésében felfrissítést és hézagpótlást jelentett a nem kifejezetten ökonomista hozzáállás. Így Danilo Ž. Marković professzor munkaszociológiai szempontból rámutatott gazdasági rendszerünk egyik lényeges tartozékára: úgy kell szervezni a termelőket és a dolgozókat általában, hogy kifejezésre jusson alkotó és szabad egyéniségük. Újabb alkotmányos rendelkezésünk az emberi integritás szavatolása a munkahelyen. Azt a véleményét fejtette ki, hogy egy adott gazdasági rendszer sikerességének

mérlegelésekor figyelembe kell venni azt is, milyen áron, milyen úton valósítja meg gazdálkodási hatékonyságát, hisz a kapitalista gazdasági rend magas fokú hatékonyságot biztosít, de az elidegenülés szörnyűséges méretei árán. Az emberi önfelszabadítás műve, ami minden szocialista társadalom állandó feladata, nyilván nem azon múlik, hogy valaki kijelenti, hogy nem érzi magát elidegenedettnek; az önfelszabadítás szükségyszerűen a gazdasági rendszernek nemcsak célja, de mint folyamatnak tartozéka is kell hogy legyen, ahogyan az a mi esetünkben fenn is áll. Vladimir Rašković professzor is abból a marxi tételből indult ki, hogy a termelés a lényeg, de az elosztás adja meg a rendszer minőségét. Lényegesnek tartja, hogy az emberi tényezőt, az emberi kedvező és kedvezőtlen magatartást figyelembe vegyük, ennek a magatartásnak rugóit kutassuk, mert az sem elegendő, hogy a termelés folyamatában vizsgáljuk meg a dolgozót, fontos az is, hogy mi előzi meg a termelést és mi követi az ökonómiát a munkafolyamat lezárásával.

Dušan Čalić akadémikus elismerve azt, hogy a szocialista társadalom humánus társadalom, hangsúlyozta, hogy az mégiscsak gazdálkodó, gazdasági társadalom. A tmasz-ban végbemenő folyamatokat lényegesnek tartja öngazgatású gazdasági rendszerünk működésének megítélésekor. Károsnak tartja azt a leegyszerűsítést, miszerint gazdasági rendszerünk elvei tökéletesek, csak megvalósítási eszközei fogyatékosak. Ez, hangsúlyozta, káros metafizika. Ha valamilyen elv megvalósítása csökönyszerűen várat magára, akkor nemcsak a végrehajtási eszközökkel van baj, hanem magukat az elveket is felül kell vizsgálni. Külön kitért a Kommunista Szövetség szerepére gazdasági rendszerünk megvalósításában és a KSZ további átalakulásának szükségességére, megjegyezve, hogy ennek a kérdésnek vitatása nem ennek az értekezletnek a feladata, de nélküle gazdasági rendszerünk működését csak hiányosan vizsgálhatjuk.

Eugen Pusić akadémikus az állam szükségyszerű, erőteljes jelenlétét hangoztatta öngazgatású gazdasági rendszerünkben, annak ellenére, hogy az állam mindenkori szerepe a szocialista társadalomban veszélyt is jelent a szocialista viszonyok fejlesztésére. Támogatta Zoran Pjanić professzor megállapítását, amely a fiatalabb kutatókra, részben valamikori tanítványaira is vonatkozott, akik meglehetősen optimizmussal saját kvantifikált modelljeiket ismertették gazdasági rendszerünk szabályozóinak (a reálisabb árak meghatározására, a felhalmozás és a bővített újratermelés irányítására, a foglalkoztatottság fejlesztésére szolgáló modell) feljavítására. Ugyanis a gazdaságtudományokban az utóbbi időkben megfelelőeknek tartott paradigmák az újabb fejlemények során használhatatlannak, hamisaknak bizonyultak világviszonylatban, s ezért indokolatlan az optimizmus arra vonatkozóan, hogy a gazdasági folyamatokat szigorúan kvantifikáltan meghatározhatjuk és lefolyásukat megbízhatóan előreláthatjuk és befolyásolhatjuk. Ennek a gazdasági szcientista derűlátásnak a bírálatahoz kapcsolódva elemezte Pusić akadémikus, hogy a tervezésben, a társadalmi megállapodásban, a gazda-

ságpolitikában erőteljesen jelen van az állam, mint hatalmi tényező és ez még igen sokáig, szükségszerűen jelen is lesz.

A háromnapos tudományos értekezlet ismertetését lezárva tehát megállapíthatjuk, hogy az valóságos vitát nyújtott — ahogyan az előkészítő bizottság elnöke, Šoškić akadémikus zárószavában hangsúlyozta. Véleménykülönbségek több kérdésben is felmerültek, de ez csak a tudományos nézetek és érvek szembehelyezéséhez vezetett, sohasem a vita-partner személyi integritásának kétségbe vonásához.

Vajdaságból a Jogi Kar és a Közgazdasági Kar intézeteiből, illetve a Testnevelési Karról jelentkeztek résztvevők beszámolójukkal: Dragoje Žarković, Fuada Stanković, Aleksandar Raić egyetemi tanárok, Mezei István professzor munkatársaival, Tihomir Šuvakov professzor munkatársaival, Radoman Božović, tanársegéd, valamint Milena Vlaškalić és Rehák László egyetemi tanárok. Személyesen az utóbbi kettő vett részt az értekezleten, a többiek csak beszámolójukat küldték el.